

cankovai csoportkép 1929-ből, amelyen a családtagokon kívül ott van az egyetemista Vilko Novak, későbbi néprajztudós és idősebb Klekl József katolikus pap, lapkiadó, országgyűlési képviselő is. A tablót Szombathelyen és Muraszombatban tárgyakkal is kiegészítettük. A Pável Ágoston által az 1930-as években gyűjtött tárgyak közül választottuk ki például a Krisztus-szobrot, bábsütőmintát, pruszlikot. A kiállított tárgyak fele szintén most került először nyilvánosan bemutatásra. Ezeket a Pável családtól kaptuk kölcsön. Ilyen volt például két olajfestmény Pável Ágostonról és feleségéről, valamint Pável tordai albuma saját rajzaival, amelyet menyasszonyának készített.

Az év folyamán a szombathelyi Szlovén Önkormányzat, a Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület és a Vasi Múzeumbarát Egylet tagjai Pável életútja és kutatóútja néhány állomását is felkeresték. Virágvasárnap Szentgotthárdig vonattal, majd Máriaújfaluig lovasszerkérrel utaztak. Út közben meg-megállva Pável Judit részleteket olvasott fel édesapja *Őrségi képek* című tanulmányából. Az erdélyi tanulmányút során a résztvevők felkeresték a tordai gimnáziumot (ahol tanári pályafutását kezdte a polihisztor) és katonáskodásának színhelyét (Székelyudvarhelyt). Cankova, Laafeld és Graz a tudós családi kötődéseit tárta fel. Laafelden 17 évig éltek. A Pável-ház ma a stájerországi szlovének kultúrháza, amely az osztrák és szlovén kultúra közötti közvetítést választotta feladatául. Az idei évben Pável Ágoston szlovén nyelvre fordított, szlovén zenész által megzenésített verseit adta ki CD-n. Az öt megzenésített verset a maribori költő-zenész *Peter Andrej* maga adta elő a Szombathelyen és Laafelden rendezett irodalmi esteken. A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtárban Pável Ágoston magyar nyelven írt verseit *Jordán Tamás* Kossuth-díjas színművész, a helyi Weöres Sándor színház igazgatója olvasta fel. A helyszín érdekessége, hogy Weöres Sándor gimnazista korában Pável Ágostonnal lakott, pár hányira a mai könyvtártól. A laafeldi Pável-házban kórustalálkozót is szerveztek. Ezen a helyi, a cankovai és a szombathelyi szlovén énekkar lépett fel. A laafeldi és a szombathelyi népdalkör saját repertoárjából CD-t adott ki. (A Szombathelyi Nefejelek egyébként Pável Ágoston kedvenc virágáról kapták a nevüket.) A szombathelyi Savaria Egyetemi Központ Szláv Tanszékének tanulmánykötetébe a maribori egyetem tanárai is írtak tanulmányokat. A kötet bemutatója Szombathelyen és Cankován volt. Cankován augusztus 27-én, Pável születésnapja előtti napon, alkalmi bélyeggel és bélyegzéssel emlékezett a tudósra a Szlovén Posta. A szülőfalu Pável Egyesülete dokumentumfilmet készített névadójáról.

A jubileumi Pável-év eseményei a honismeret és helytörténet kutatásának fontosságára is felhívták a figyelmet azzal, hogy példaképül állították Pável Ágoston tevékenységét. A rendezvények megszervezésénél és lebonyolításánál három ország tudományos kutatói, civil szervezetei, szlovén és magyar anyanyelvű lakosai találkoztak. Nemcsak Pável Ágostonról beszélgettek, hanem mai életformájuk jó és rossz tapasztalatait is kicserélték egymás között. S ez volt a jubileumi év legfontosabb hozadéka – az együttgondolkodás.

M. Kozár Mária

Emlékezés Nagy Gyulára születésének centenáriumán

Nagy Gyula életútjának térképe látszólag tenyérnyi: reá fér az orosházi Mikes utca 19. szám alatti házacska, a Petőfi utca 23. számú épület, a Nádasdy, a Bethlen Gábor, a Körösi Csoma Sándor és a Bajnok utca is. Ám e fizikai határokon messze túlmutat szellemi kisugárzása, amelyet még most sem tudunk méltó helyen kezelni.

A szikár tények egyszerűen leltározhatók. Az 1911-ben született Nagy Gyula szegénységi bizonyítványával a Vörösmarty utcai elemi iskola után az Árpád-kert mögötti kétemeletes polgári iskola padjait koptatta, ahonnan – miként vallomásában hangsúlyozza – továbbtanulásához jó alapot és egész életére küzdőszellemet kapott. Hogy a Nagy-gépműhelybe gyakornoknak küldött lakatosinasból hogyan lett mégis a Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző bizonyítványával a zsebében a nemzet napszámosa, ugyancsak leírja önéletrajzi kötetében.¹ Pályája azonban messze kanyarodik a kiszámíthatótól, amikor a Gyulai úti állami osztatlan népiskolában a havi nyolcvan pengő fizetésén mit sem abajogva többlet-

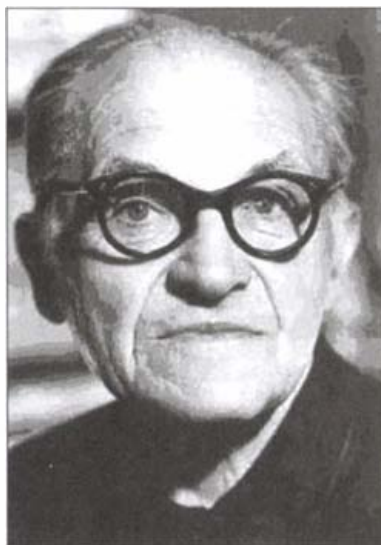
¹ *Nagy Gyula: Életem első fele: eszmélés, erőgyűjtés, indulás. Orosháza, 1987.; Nagy Gyula: A múzeum szolgálatában. Négy évtized Orosháza múzeumában. Békéscsaba, 1986.*

munkákat talál ki magának: régi tárgyakat kutatva. Hamarosan érdeklődni kezdett a szellemi néprajz iránt is: gyűjtve a környék ragadványneveit, a Harangoskút legendáját, a népi játékokat. Már a Pesti úti iskolában dolgozik, amikor az 1940-es évek elején Mády Zoltán, a Teleki Pál által szervezett Táj- és Népkutató Intézet egyik vezetője megkéri, hogy írja meg, hogyan kell egy népiskolában táj- és népkutató szellemben tanítani. Az intézet 1943-as nagyszöllősi (Ugocsa megye) tanfolyamán fordul tudatosan a muzeológia felé. Keszki Kovács Péter, Mády Zoltán előadásai után a megye falvaiban: Szöllősgyulán és a román ajkú Hömlöcön gyűjt. Ilyetén szakmai fortélyokkal felvértezve vállalkozik 1945-ben Orosházán múzeumszervezésre. Eleinte másodállásban, fél évtized múltán főhivatású muzeológusként, ám mindig rendíthetetlen kitartással és szorgalommal. 1952 nyarán az ELTE Néprajzi Tanszékének megbízására egy kardoskúti kisgazdaságban, a Kérdő-tanyán szervezi meg a takarást és a nyomtatást. Ennek révén ismerkedik meg Kovács Lászlóval, Tálasi Istvánnal, Balassa Ivánnal. Segítséget kap Barabás Jenőtől, aki évtizedek múltán így fogalmaz korábbi pártfogoltjáról: „Tekintélye szakkörökben országosan nagyobb lehetett, mint szűkebb pátriájában, holott a szíve csak ezért dobogott.”²

Fennmaradt levelezéseiből sejthető, hogy a legnagyobb magyar faluban olykor szellemi magány kínozza. Ennek ellenére nem menekült el, inkább hidat ácsolt barátságból, hozzáértésből az országos rangú szakemberek, intézmények és Orosháza közé. Jóllesően emlegette, hogy Ortutay Gyula munkájának elismeréseként felajánlotta neki a szegedi múzeum vezetését. Ám a mások által kitűnőnek ítélt lehetőséget rögvest visszautasította, mondván: gyűjtőterületét és szülőhelyét el nem hagyja. Szerény szándéka jutalmaként autoididakta tudóssá vált. Szakirányú képzésről papírokat ugyan nem tudhat magának, bizonyítványa mégis a legragyogóbb: igazolja a saját erejéből iskolát teremtő néprajzkutatót.

Reánk maradt leíró dolgozatai személyes megfigyelésen, kikerdezésen alapulnak. A Szántó Kovács János Múzeum évkönyveit³ szerzőtársak munkáival töltötte meg. Valódi tudóműhelyt szervezett, melyben nemcsak a szakemberek, de a korábban adatközlő, később önéletrő parasztemberek is egyedülállót alkottak. Lankadatlan szervezőmunkájának gyümölcse az *Orosháza története és néprajza* (1965) című nagy monográfia,⁴ amely egycsapásra országos rangra emelkedett, s amelyre a szakemberek ma is elismeréssel tekintenek.

Nagy Gyula a neki adatott évtizedek alatt, az évkönyvek és a monográfia munkálatai során a magyar tudományosság kiválóságait hozta el kutatóként Orosházára. Gyűjteményének különlegessége, hogy feljegyzései nyomán a polcokon sorjázó eszközök mögött emberlételek is felsejlenek. 80 éves koráig naponta bejárt a múzeumba, mely valóban az ő múzeuma volt. Itt tisztázta le legendaszámba menő gondossággal nagyobb kötetét.⁵ Itt állította össze Fekete Sándor, 1882-ben született orosházi parasztember családfájára építve a *Nyolc nemzedék élete Orosházán* című lélekkel teli kiállítást, mely 1969-től három évtizedig vonzotta a látogatókat. Innen híresült el szakmai berkekben a szárazmalom-kutatása, itt készült el a lakodalmas kulcsoskalácsról, a parasztek rejtegetési tudományáról, az orosházi párnavegekről, a karikásosztó készítéséről szóló feldolgozása, és számtalan, külföldön is érdeklődést keltő írása, melyekből nem egy jelent meg a *Zeischrift für Ethnologie* hasábjain. Hogyan lehetett mindehhez ereje? Keszki Kovács László megfette: „*Hogy valaki tudóssá váljék, ahhoz a következők kívánatnak: születéssel szerzett tehetség, soha el nem szunnyadó kíváncsiság a dolgok lényege iránt, szorgalom, kitartás, az élet szeretete és*

Nagy Gyula (1911–1994)
(Váradai Zoltán felvétele)

² Barabás Jenő: Köszöntő. In.: Nagy Gyula: A múzeum szolgálatában. Békéscsaba, 1986. 9–10.

³ Az első tanulmánykötet 1955-ben jelent meg. Az 1959-es évkönyv 800 példányát, az 1960-as emlékkönyv 500 példányát maga Nagy Gyula adta el. Az 1961–1962-es évkönyv 600 példányban jelent meg, 14 szerzővel, az 1963–1964-es kötet 20 szerző 19 tanulmányával 630 példányban.

⁴ A 970 oldalas első kötetet 20 szerző, a 783 oldalas második kötetet 21 szerző fémjelzi. Már a megjelenés előtt ötszáz előfizetőt gyűjtött össze.

⁵ A hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán (1963); Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán (1968); Parasztlelet a Vásárhelyi-pusztán (1975); Orosháza monográfia 1965.; A múzeum szolgálatában. Négy évtized Orosháza múzeumában (1986); Életem első fele (1987).

hit abban, amit csinálunk... Nagy Gyula a tanyák gyermekeinek a tanítójaként, az ott szerzett ismeretei és megépült emberségéből lett a tanyák, a pusztai élet néprajzi kutatójává.”⁶

A helybeliek úgy emlékeznek rá, mint a munka – legnemesebb értelemben vett – megszállottjára, akit alázattal, elkötelezettséggel építette a múlt és a jövő közötti hidat. Emberségéért, tisztességéért az egiek jutalma tán, hogy 1994 karácsonyának délutánján csendesen elszenderedve költözhetett közéjük.

Születésének századik évfordulóján nemcsak a vásárhelyi, székkutasi, kardoskúti településről érkeztek Nagy Gyula méltatói Orosházára, hanem az ország távoli pontjairól is jöttek mindazok, akik vele együtt munkálkodtak. A református iskola látta vendégül Szent Tibort. A vásárhelyi író, néprajzkutató különleges finomságú előadásával hajtott főt Nagy Gyula néptanító előtt. „Amikor mostanában kimegyek a Pusztára, lelkiismeret furdalással téblábolok az üresedő nagy ég alatt. Istenem, mennyi mindent nem gyűjtöttünk föl és nem jegyeztünk le, amelynek java része mára végleg elveszett. Ahogy a tanyák és az ott élt emberek gyorsan fogynak, a természetvédelmi hatóság szegényes költségvetése szerint igyekszik velük lépést tartva a területet megvásárolni és visszaadni a természetnek. Amint a szürke marhacsorda a földet újra mögtelekőli, egyre több elfeledett, régen kiveszettek vélt növényfaj jelenik meg, amelyek a Pusztta tanyásítása előtti idöket idézik. A darvak mind nagyobb számban jelentkeznek. Fölötük a lelkek is szaporodnak. Nagy Gyula múzeumigazgató, egyik mesterem, majd idös barátom mindig figyel bennünket. Életkorom miatt és a találkozás reményében én is elkészülödöm” – fejezte be méltatását. A virágokkal elárasztott alvégi temetőbeli sír mellett az elsőszülött gyermek, Nagy Márta azzal zárta köszönét: „Ha édesapánk az égi pusztákról letekintene, biztosan azt mondaná, amit többször is halottunk tőle: »Szeret engem az Isten«.”

A múzeum falára e napon emléktábla került. Kovács Árpád kulturális tanácsnok a Kékesi Gábor emléklapoktájával ékített márványtábla leleplezésekor szép szavakkal is megajándékozta a tisztelgöket: „...az olyan emberek, mint Nagy Gyula is, nem igénylik az emlékművet, mert munkájuk örök. Egyé vált a tájjal, melyért égtek, lobogtak... És ma mégis emléktáblát avatunk, emlékművet állítunk. Nem neki, sokkal inkább nekünk van erre szükségünk. Tanulni az életét, a látását, az elköteleződését, a hitét, a szorgalmát. Hogy e földön élni, halni kell, küzdeni érdemes, mert akit e földön hordozott a bölcsö, az tartozik e vidéknek azzal, hogy tanúságtévöje legyen a maga módján, amíg szíve dobban.”

Emléktábla az orosházi múzeum falán (Losonczy István felvétele)

házi népelet kutatója». Alatta 1994 óta borulnak össze csontjai szülőhelye földjével.”⁷

A Szabó Ferenc nyugalmazott levéltár- és múzeumigazgató vezette ünnepi ülésen több nem helybeli szorongott, mint orosházi. Zalai Mihály alpolgármester megnyitójában a hagyományok őrzésének, továbbvitelének fontosságát hangsúlyozta. Szilágyi Miklós tudományos tanácsadó, egyetemi tanár (Budapest) Nagy Gyula fáradszóró önképzését, munkáinak szakmai rangját, tökéletes hitelességét emelte ki. Megjelölte az orosházi muzeológus életművének két fő csomópontját: úgy az Orosháza története

⁶ Keszi Kovács László: Előszó helyett. In.: Nagy Gyula: A múzeum szolgálatában. Békéscsaba, 1986. 7.

⁷ Bárdos Zsuzsa: Eeszántogatva földet és papírost. Paraszti önéletírók Nagy Gyula mellett. Orosháza, 2005. 13–17.

és néprajza 37 szerző egybefogásával készült köteteit, mint az 1950 óta területileg négy településhez felosztott vásárhelyi Puszta hagyományos népéletét bemutató három könyvet. Juhász Antal, a szegedi egyetem professor emeritusa ifjúságának évtizedeiben (az orosházi Táncsics Gimnáziumot igazgató édesapja mellett, majd a monográfia egyik szerzőjeként) alaposan megismerte a települést. E helyütt először az 1965-ben kiadott monográfia széles körben becsült értékeinek háttérét, országos hatását elemezte, majd a vásárhelyi Puszta hagyományos földművelését és állattartását feldolgozó köteteket értékelte. Szentí Tibor hőmezővásárhelyi néprajzkutató, író, pályakezdésének éveitől Nagy Gyulát vallja mesterének. A vásárhelyi Pusztán folytatott gyűjtései során szakmai kapcsolatuk baráttá mélyült. E helyütt a néprajzi kistáj megnevezésre érdemes Puszta paraszttársadalmi jellemvonásait, csoportjait vázolta föl. Egyik szerzőként elemezte a *Parasztélet* című kötetet, kiemelve a könyv parasztlektorainak szerepét.

Nagy Gyula gyümölcsöző kapcsolatot ápolt a magyar néprajztudomány iránymutató személyiségeivel. Ennek bizonyítéka a Bálint Sándorral való 1971–1978 közötti levélváltások sora is. Barna Gábor egyetemi tanár, a szegedi egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének vezetője a Bálint professzor hagyatékában fennmaradt, eddig fel nem használt dokumentumokra építette mondandóját, megemlítvén, hogy Nagy Gyula a „szegedi nemzet” nagy tudósát is megnyerte az orosházi monográfia egyik szerzőjének. Péter László szegedi irodalom- és művelődéstörténész, professor emeritus magával ragadó előadásában a mintegy hat évtizedes ismeretségről szólt. Már túrkevei, majd makói múzeumigazgatóként is figyelemmel kísérte Nagy Gyula munkásságát, és a széles olvasottságú orgánumokban – így az *Élet és Irodalomban* – közölt recenziókat a könyveiről.

Az orosházi etnográfus évtizedeken át látogatott gyűjtési területe Kardoskút község volt. A település polgármestere, Ramasz Imre – Nagy Gyula törekvéseinek állandó támogatója – beszédéből a személyes és a község parasztnépének lelkében ma is lakozó, élő tisztelet ereje sugárzott. Szabó Mihály szegedi orvosprofesszor, az orosházi monográfia néprajzi kötetének legfiatalabb munkatársa, a Nagy Gyula vezette kutatás nagyszerű elindító erejét méltatta úgy szeretetteljes humorral, mint lírai szépséggel átszőtt előadásában. Ando György, a Békés Megyei Múzeumok igazgatóhelyettese visszaemlékezett pályakezdésének azon epizódjára, amikor a békéscsabai múzeum igazgatója a nagy tapasztalatokkal bíró, precíz Nagy Gyulához küldte őt a tárgyleltározás gyakorlására. Koszorus Oszkár, Orosháza széles ismertséggel rendelkező hely- és művelődéstörténésze frissen feltárt egyházi levéltári adatokkal mutatta be a tanítóképző elvégzése után állást kereső Nagy Gyula alkalmazását az evangélikus egyháznál, s az elhelyezkedéséhez onnan kapott támogatás mozzanatait.

Az emlékezők sorát a Nagy Gyula muzeológus hivatását választó, sikeres szakemberekként ország-szerte ismert gyermekei zárták. S. Nagy Anikó, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum történész főmunkatársa különleges finomságú, szívhez szóló esszében idézte édesapjának dolgos hétköznapijait, puritán életvitelét, de a tudatosságot is, mellyel őt a pályára irányította. Szavaiból az is kicsendült, hogy náluk a múzeum és a fáradhatatlan kutatás szolgálata a családi együttlétek elé magasodott. Nagy Zoltán néprajzos, a Vas megyei múzeumi szervezet igazgatója édesapja néptanítóból kutatóvá emelkedésének szakaszából egy meghatározó mozzanatot mutatott be 1943-ból, amikor K. Kovács László és Morvai Péter hívására Nagy Gyula az Ugocea megyei Szöllősgyulán részese volt egy nyári gyűjtőtábornak. Az akkor készített s a Néprajzi Múzeumban őrzött feljegyzéseit, fotóit most publikálásra készíti elő.

Szabó Ferenc levéltáros, megyei múzeumigazgató több mint négy évtizeden át lehetett tartalmas kapcsolatban Nagy Gyulával. Zárszávában az elhangzottak emlékkönyvben való közreadását javasolta. Szükségesnek tartotta a néprajzkutató munkáinak, különösen kéziratos gyűjtéseinek, forrásértékű fotóinak közzétételét is. Hangsúlyozta, hogy a tartalmas, egyben az újabb nemzedékeket magával ragadó tájismeret Nagy Gyulától kaphat eleven töltést. Úgy véli, hogy Nagy Gyula szűkebb hazáját az egyik legismertebb tájegységé a magyar tudományban a parasztság világát átalakító, politikai gyökerű beavatkozásoknak, a modernizáció hullámainak, az életmódbeli változásoknak, a hagyományos társadalom felbomlásával együtt az értékrend különbözőségének elmélyült és folyamatos komplex néprajzi és történeti szociológiai vizsgálata teheti. Megvalósításához meghatározó Hőmezővásárhely és Orosháza lehetőségeinek egybehangolása, a szegedi egyetem tanárainak és hallgatóinak, Csongrád és Békés megye intézményeinek bekapcsolása. Annak az eredményes csoportmunkának a „jelenkutatás” jegyében történő újraélesztése, amelyet fél évszázada Nagy Gyula kiemelkedő eredménnyel indított el ezen a vidéken, s amely a településmonográfiák körül, a honismeret és az iskolák berkeiben már sok gyümölcsöt termelt.